

บทที่ ๔

วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอริชัยชาวปี

“จรรณ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसान”^{๑๑๘} พุทธโอวาทอันเป็นหัวใจแห่งการเผยแผ่ได้กลายเป็นปณิธานที่ตั้งมั่นในพระพุทธศาสนาของครูบาอริชัยชาวปี สู่อุดมการณ์หลักในการอุทิศแรงกายแรงใจต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาถึงแม้ต้องเผชิญกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในตลอดเส้นทางการเผยแผ่ แต่ด้วยความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมที่บังเกิดในจิตใจสู่การทำงานเพื่อต้องการหยิบนวัตกรรมแห่งพระพุทธศาสนาสู่การพัฒนาชีวิตของผู้คนให้ดีขึ้น

๔.๑ แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอริชัยชาวปี

การทำงานเพื่อสังคมและศาสนาของครูบาอริชัยชาวปี เป็นขบวนการโดยมีครูบาอริชัยชาวปีอยู่ในฐานะผู้นำเป็นศูนย์กลางการเคลื่อนพลังศรัทธาของพุทธชนในการทำงานโดยเฉพาะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ อนึ่ง ความศรัทธาของพุทธชนที่มอบให้ย่อมมาจากการยอมรับอุดมการณ์อันเป็นแนวคิดที่สืบมาและปรากฏเชิงสัญลักษณ์ผ่านทางการปฏิบัติ ซึ่งอิทธิพลที่มีต่อแนวคิดของครูบาอริชัยชาวปี ขวัญชีวัน บัวแดง^{๑๑๙} ได้มองว่าอิทธิพลทางความคิดที่ครูบาอริชัยชาวปีได้รับมาโดยตรง ได้สืบทอดแนวคิดจากครูบาศรีวิชัย ซึ่งครูบาศรีวิชัยถือได้ว่าเป็นต้นแบบแห่งพระนักพัฒนาในยุคดังกล่าวเป็นผู้ที่ยึดการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบจารีตดั้งเดิม และครูบาอริชัยชาวปีก็ได้รับมาโดยตรง สังเกตได้จากการจาริกไปสร้างศาสนสถาน สงเคราะห์สังคมและการปฏิบัติตน ลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบโยคาวจร ซึ่งเป็นสอดคล้องกับแนวคิดของ Isara Treesahakiat ที่ได้นำเสนอแนวโยคาวจร พูดถึงครูบาศรีวิชัยผู้ที่สืบทอดวัตรปฏิบัติกรรมฐานจากครูบาอุปละและครู

^{๑๑๘} อ่างแก้ว, หน้า ๕๒.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ขวัญชีวัน บัวแดง, อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๗ ตุลาคม ๒๕๕๙.

บาวัดดอยคำ ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติแบบพุทธจารีตเดิมล้านนา รวมไปถึงรูปแบบการแต่งกายและการสวมมนต์^{๑๒๐}

ในบันทึกที่เขียนขึ้นของครูบาอริชัยขาวปีได้อ้างถึงการสืบการทอดพุทธจารีตมาว่า “ถัดนั้น ครูบาคัมภีร์วัดดอยแตสืบมา ถัดนั้นครูบาเจ้าศรีวิชัย วัดบ้านปาง สืบมา(เพิ่มเติม) ถัดนั้นครูบาอริชัยขาวปีสืบมา” อย่างไรก็ตามการพูดถึงเรื่องโยคาวจรการปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากพุทธศาสนาตั้งเดิมของล้านนาที่สืบมาถึงครูบาอริชัยขาวปี เป็นแนวคิดที่สืบทอดมาจากครูบาศรีวิชัย พุทธจารีตเดิมล้านนากับแนวคิดโยคาวจรที่ครูบาศรีวิชัยได้ยึดถือมา ได้ปรากฏในคัมภีร์มูลกัมมฐานล้านนามหาวัชชีวิปัสสนา ๑๘ ดวง ซึ่งประกอบด้วยยอนุปัสสนา ๗ กับมหาภาวนาวิปัสสนา ๑๑^{๑๒๑} แต่เมื่อเทียบเข้ากับคัมภีร์วิสุทธิมรรคของลังกาพบว่าปรากฏอยู่ในปริเฉทที่ ๒๒ ญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ^{๑๒๒} ขณะเดียวกันในตำนานมูลศาสนายังได้พูดถึงการได้รับแนวคิดอิทธิพลจากลังกาเข้ามาสู่ล้านนา ๒ ช่วงดังกล่าวคือช่วงแรกของพระสุนทร(ลังกาวงศ์สายสวนดอก) ช่วงที่สองของพระญาณคัมภีร์(ลังกาวงศ์สายป่าแดง) ในการอ้างอิงความสัมพันธ์ของแนวคิดโยคาวจรซึ่งนักวิชาการต่างได้มองว่าเป็นแนวปฏิบัติของครูบาศรีวิชัย การเชื่อมโยงแนวปฏิบัติสู่การปฏิบัติของครูบาอริชัยขาวปีทั้งนี้เมื่อย้อนไปที่ตำนานมูลศาสนาและหนังสือองค์ศาสนาสองห้องที่ครูบาอริชัยขาวปีได้เขียนขึ้นมาได้อ้างถึงความชอบธรรมในการสืบทอดพุทธจารีตมาจากพระญาณคัมภีร์ อย่างไรก็ตามแนวปฏิบัติที่ครูบาอริชัยขาวปีได้อ้างขึ้นมาดูเหมือนจะมีความขัดแย้งระหว่างพุทธจารีตช่วงแรกของพระสุนทรกับช่วงที่สองของพระญาณคัมภีร์ จากกรณีความขัดแย้งของการอ้างการสืบมาจากพระญาณคัมภีร์มาถึงครูบาศรีวิชัย แต่เหตุใดครูบาศรีวิชัยถึงมีวัตรปฏิบัติของนิกายสายสวนดอกของพระสุนทร เป็นมุมสะท้อนที่แสดงให้เห็นถึงความผสมผสานทางพุทธจารีตการปฏิบัติตั้งแต่อดีตมาถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยการไหลเข้ามาของพุทธศาสนาต่างนิกาย ความหลากหลายวัฒนธรรมทางการศึกษาในล้านนามีความเป็นไปได้สูงที่จะมีการผสมผสานและรับเอาการปฏิบัติที่ต่างนิกายมาปฏิบัติ เกิดการยอมรับและได้กลายเป็นพุทธจารีตที่เกิดขึ้นในล้านนา ซึ่งครูบาอริชัยขาวปีก็ได้อ้างถึงแนวคิดอันสืบทอดมาถึงการปฏิบัติของตน

^{๑๒๐} พิสิษฐ์ นาสี, “ความเชื่อ แนวทางและวัตรปฏิบัติของครูบา”, ใน รายงานโครงการทบทวนสภาพองค์ความรู้เรื่อง “ครูบาในพุทธศาสนาแบบล้านนา : ความหมาย วัตรปฏิบัติและความสัมพันธ์กลุ่มชาติพันธุ์”, รวบรวมจัดพิมพ์โดย ขวัญชีวัน บัวแดง, (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘) : หน้า ๓๑.

^{๑๒๑} กิจชัย เอื้อเกษม, สมธิภาวนาในคัมภีร์อักษรธรรม, (สถาบันวิจัยนาชาติธรรมชัยออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ : ๒๕๕๖), หน้า ๑๓-๑๖.

^{๑๒๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๗๕.

ในสถานภาพการครองการผ้าขาวของครุบาอภิชัยขาวปีกับการอ้างถึงความชอบธรรมที่ได้สืบทอดแนวคิดมาจากครุบาศรีวิชัย เสมือนจะมีความขัดแย้งในเชิงรูปธรรมความเป็นตัวตนในเพศบรรพชิต ซึ่งการยอมรับทางสังคมในมุมมองหนึ่งได้สะท้อนถึงความเป็นพระของครุบาอภิชัยขาวปีที่ไม่ใช่พระ เป็นชีปะขาว ผ้าขาวที่รักษาศีล ๘ เท่านั้นและวัตรปฏิบัติที่นอกวิถีทางคณะสงฆ์ มุมมองดังกล่าวได้เป็นสิ่งที่แสดงถึงบทบาทผู้สืบทอดแนวคิดมีสถานะที่มีความเป็นไปได้หรือไม่ แต่ทว่า วิโรจน์ อินทนนท์^{๑๒๓} ได้พูดถึงแนวคิดผ้าขาวในล้านนามีตั้งแต่สมัยการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย การลาสิกขาจากพระมาถือเพศฤๅษีครองผ้าขาวที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนา ความแตกต่างของบทบาทสถานะชีปะขาวที่ไม่ใช่ชีปะขาวของครุบาอภิชัยขาวปี การลาสิกขาของครุบาอภิชัยขาวปีเป็นภาวะจำยอมที่ถูกทางคณะสงฆ์บังคับให้ลาสิกขา อนึ่งการลาสิกขารั้งสุดท้ายอยู่ในภาวะที่บีบคั้นและด้วยความห่วงใยต่อผู้เป็นอาจารย์คือครุบาศรีวิชัยจึงยอมจำนนเปลี่ยนสถานะจากการครองผ้าสีเหลืองเป็นครองผ้าสีขาวแทน การสำรวจงานภาคเอกสารยังไม่มีข้อมูลยืนยันถึงการเปล่งอุทานกล่าวคำลาสิกขาแต่อย่างไร เสมือนกรณีของพระพิมลธรรม ซึ่งวิโรจน์ อินทนนท์ ได้พูดถึงการลาสิกขาจะต้องเกิดการยอมรับจากตัวบุคคลมาจากใจ เมื่อพิจารณาหลักการของการลาสิกขาในสิกขสูตร^{๑๒๔} กลับพบว่าเจตนารมณ์ของครุบาอภิชัยขาวปีกลับสวนทางกับหลักการ ๕ ประการ^{๑๒๕} ในพระสูตร

อย่างไรก็ตามแนวคิดการครองผ้าขาวของครุบาอภิชัยขาวปีได้มีจุดยืนที่แตกต่างจากชีปะขาว ผ้าขาวทั่วไป คือการตั้งปณิธานที่ตั้งมั่นในพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตนโดยยึดหลักคำสอนพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ตามหลักสมณะวิสัย กอปรกับการยึดการดำเนินตามแบบฉบับพุทธจารีตเดิมที่ได้สืบทอดมาจากครุบาศรีวิชัย ทำให้ครุบาอภิชัยขาวปีกล้าที่จะยืนยันการรับแนวคิดมาจากครุบาศรีวิชัยสู่รูปแบบนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ครองผ้าขาว อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตถึงการสร้างอัตลักษณ์รูปแบบใหม่โดยการยึดครุบาศรีวิชัยเสมือนเป็นศูนย์กลางของพุทธจารีตล้านนาที่ถูกต้องเสมื่อดังตัวตนของครุบาศรีวิชัยคืออัตลักษณ์ของพุทธจารีตล้านนา ดังที่ครุบาอภิชัยขาวปีได้อ้างถึงความชอบธรรม นอกเหนือแนวทางที่ได้สืบทอดจากครุบาศรีวิชัยมาถือว่าไม่ใช่พุทธจารีตใน

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๗ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๒๔} อก.ปญจก (ไทย) ๒๒/๕/๔.

^{๑๒๕} หลักการ ๕ ประการ คือ

- ไม่มีแม่ศรัทธาในกุศลธรรม
- ไม่มีแม่หิริในกุศลธรรม
- ไม่มีแม่โอตตปเปในกุศลธรรม
- ไม่มีแม่ความเพียรในกุศลธรรม
- ไม่มีแม่ปัญญาในกุศลธรรม

ล้านนา ซึ่งสังเกตได้จากข้อวิวาทะที่เกิดขึ้นกับกลุ่มสงฆ์ที่ได้รับอิทธิพลด้านการปกครองจากรัฐบาลกลางที่เกิดขึ้นซึ่ง พ่อน้อยอินทร์ มั่งใหม่^{๑๒๖} ได้ยืนยันแนวคิดดังกล่าวว่า “การปฏิบัติตามจารีตเดิมที่ถูกต้องได้มีการสืบจากครูบาศรีวิชัยมาสู่ครูบาภิชัยชาวปีและปัจจุบันได้มีการยึดแนวการปฏิบัติใหม่ซึ่งไม่ใช่การจารีตเดิมและไม่ถูกต้อง” แต่ทว่าการมองถึงการสืบแนวคิดดังกล่าวได้สะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านวัตรปฏิบัติของครูบาศรีวิชัยสู่ครูบาภิชัยชาวปีที่เสมือนเป็นสายหรือขบวนการสืบทอดกันมา โดยถอดรูปแบบสู่รูปแบบภายใต้ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น ทั้งนี้สู่การเยียวยาสังคมและการสืบทอดพระพุทธศาสนาหนึ่งเพื่อรักษาอัตลักษณ์พุทธจารีตแบบดั้งเดิม

อนึ่งอิทธิพลแนวคิดมหายานเรื่องพระโพธิสัตว์ได้กลายเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับแนวทางสายนี้ ซึ่งขบวนการนำโดยครูบาได้รับการนับถือในฐานะต้นบุญหรือพระโพธิสัตว์^{๑๒๗} และการกลับชาติมาเกิดของพระโพธิสัตว์ช่วยเหลือมนุษย์ในภพภูมิ เพื่อสั่งสมบารมีเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พรศิลป์ รัตนชูเดช^{๑๒๘} ได้ยืนยันถึงการได้รับแนวคิดพระโพธิสัตว์จากการกระทำของครูบาภิชัยชาวปีที่เป็นเชิงประจักษ์ให้เห็นถึงการบำเพ็ญตนเพื่อสั่งสมบารมี ขณะเดียวกันได้ปรากฏงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับครูบาภิชัยชาวปี เสมือนเป็นเครื่องรองรับแนวคิดต้นบุญกลับชาติมาเกิดดังกล่าว อย่างงานเขียนตำนานพระพญารัตนมิกกราช ตำนานพระยาธัมม ๔ ตน ตำนานเมืองฝาง(ตำนานอินทิล) ตำนานยอดลาน ตำนานแดงสีลูก ฯลฯ แนวคิดมหายานยังแทรกซึมในรูปแบบการสร้าง สังเกตได้จากการวางผังเขตพุทธาวาสสถานที่อยู่พระพุทธเจ้า การสร้างภาพมาายาคติการเข้าถึงตัวตนของพระพุทธเจ้า ความเชื่อดังกล่าวได้เป็นสิ่งสะท้อนถึงแนวคิดที่มีการเจือปนเข้ากับพุทธจารีตดั้งเดิมของล้านนา นอกจากนั้นการอ้างการสืบทอดพุทธจารีตมาครูบาศรีวิชัยของครูบาภิชัยชาวปี กรณีบทสวดบารมี ๓๐ พัสของครูบาศรีวิชัยว่าด้วยเรื่องของการสะสมบารมีสู่การเป็นพระพุทธเจ้านั้นสะท้อนถึงการรับแนวคิดการบำเพ็ญเป็นพระโพธิสัตว์เข้ามา และบทสวดมนต์ดังกล่าวก็มีวิธีการคล้ายคลึงกับบทธารณิมนต์ทางพุทธศาสนาหมหายาน^{๑๒๙}

ดังนั้น อิทธิพลที่มีต่อแนวคิดครูบาภิชัยชาวปีในการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสามารถจำแนกออกเป็น ๓ แนวคิด คือ ๑. แนวคิดจากครูบาศรีวิชัย ๒. แนวคิดการครองผ้าขาว ๓. แนวคิดต้นบุญพระโพธิสัตว์ จากทั้งสามแนวคิดได้สร้างอัตลักษณ์ความเป็น

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ พ่อน้อยอินทร์ มั่งใหม่, บ้านดอนไฟ ตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๗} พิสิษฐ์ นาสี, “ความเชื่อ แนวทางและวัตรปฏิบัติของครูบา”, หน้า ๒๒.

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๓๐ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๙} สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์, ม.ล., พระพุทธรูปล้านนา กับคติพระพุทธศาสนาหมหายานแบบตันตระ นิภายวชยาน, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘), หน้า ๔๖.

ตัวตนรูปแบบใหม่ให้กับครุบาภายใต้กรอบพระพุทธศาสนาฐานะนักเคลื่อนไหวทางสังคมในล้านนาที่ยังยึดการปฏิบัติจารีตดั้งเดิมโดย ในทางกลับกันเสมือนครุบาอภิชัยชาวปีมีลักษณะทวิลักษณ์เป็นทั้งนักอนุรักษ์นิยมและนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา กระบวนการโครงสร้างแนวคิดที่มีความซับซ้อนทำให้ครุบาอภิชัยชาวปีมีความแตกต่างจากนักเผยแผ่ศาสนาทั่วไป การทำงานที่เน้นผลสัมฤทธิ์ตัวบุคคลเป็นสำคัญกับประโยชน์ที่พึงจะได้รับ ด้วยการมองข้ามความห่างของชนชั้นทางชาติพันธุ์และทางศาสนาของครุบาอภิชัยชาวปี การเข้าถึงตัวบุคคลได้กลายเป็นรูปแบบการเผยแผ่ที่ได้รับอิทธิพลทางแนวคิดดังกล่าว และรูปแบบการครองผ้าขาวกับภาพลักษณ์ทางสังคมที่ให้ค่าสงฆ์ผู้นำทางศาสนาจำกัดไว้แต่เพียงชายผ้าเหลืองเท่านั้น ขณะเดียวกันภาพลักษณ์ผ้าขาวได้ถูกขึ้นมาแทนที่ทางสังคมได้สร้างมิติใหม่ฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณทางศาสนา ประโยชน์ที่เกิดกับสังคมได้เป็นเครื่องสนับสนุนแนวคิดที่ได้รับการสืบทอดมา

๔.๒ หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครุบาอภิชัยชาวปี

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครุบาอภิชัยชาวปี ได้รับแนวคิดจากทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นอุดมการณ์สู่การทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา แนวคิดที่มีพระพุทธศาสนาเป็นหลักได้แปรเปลี่ยนเป็นทางการแสดงออกสู่การปฏิบัติตน ผลงานอันเป็นรูปธรรมที่สร้างขึ้นได้เป็นสัญญาณที่สื่อถึงคุณค่าต่อบุคคลที่ได้สัมผัสและรับประโยชน์ต่อสิ่งที่ปรากฏขึ้น นามธรรมในตัวบุคคลที่สัมผัสถึงหลักธรรม คำสอนของครุบาอภิชัยชาวปีได้สร้างกรอบแห่งวิถีทางหรือเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาให้กับบุคคลในทุกระดับชั้นทางสังคมในการยกคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมแห่งความเป็นพุทธ อย่างไรก็ตามสถานะภาพความเป็นผ้าขาวของครุบาอภิชัยชาวปีที่ดูเหมือนเป็นบุคคลที่นอกรีตทางพระพุทธศาสนาแต่การปฏิบัติตนการทำงานเพื่อสังคมและศาสนาได้มีความสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาและบ่งบอกถึงตัวตนความพุทธของครุบาอภิชัยชาวปี ซึ่งหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับการเผยแผ่ของครุบาอภิชัยชาวปีมีดังนี้

๑. หลักปาฏิหาริย์ ^{๑๓๐} ความสอดคล้องที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครุบาอภิชัยชาวปี การให้ความศรัทธาหรือความเชื่อมั่นในตัวของครุบาอภิชัยชาวปีของพหุชนที่ต่างชาติพันธุ์ โดยพื้นฐานความเข้าใจในแก่นของหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาของพหุชนกับการเข้าถึงแก่นแท้มีอยู่จำนวนหนึ่ง ส่วนใหญ่ความศรัทธาที่มอบให้ครุบาอภิชัยชาวปีล้วนมาจากการตอบสนองความต้องการเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ในเบื้องต้นตามแนวคิดของ Maslow ให้แก่พหุชน ในการตอบสนองความต้องการดังกล่าวมุมมองของผู้ที่ให้ความศรัทธากับประโยชน์ที่เกิดขึ้นได้มองว่าครุบา

^{๑๓๐} ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๒๖๖-๒๗๒/๒๑๒-๒๑๖.

อภิชาตวาทเป็น “ผู้วิเศษ” หรือ “ตนบุญ” ขวัญชีวัน บัวแดง^{๑๓๑} ได้พูดถึงมุมมองของชาวกะเหรี่ยงที่มีต่อครูบาอภิชาตวาท คือเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ดลบันดาลสิ่งต่างๆ และสามารถคาดเดาเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ ซึ่งในพื้นฐานทางศาสนาของพี่น้องชาวกะเหรี่ยงได้ยึดการนับถือผีเป็นหลัก การเข้ามานับถือครูบาอภิชาตวาทเสมือนการนับถือพระพุทธศาสนาไปในตัว ทั้งนี้ความเป็นผู้วิเศษที่ได้รับไปสอดคล้องกับคำว่า อิทธิปาฏิหาริย์^{๑๓๒} และอาเทศนาปาฏิหาริย์^{๑๓๓} ในทางพระพุทธศาสนา แต่กระนั้นวิธีทั้งสองเป็นวิธีการเผยแผ่ที่อิงหลักการโดยการรับแต่ฝ่ายเดียว ทว่าวิธีการของหลักอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ คือคำสอนเป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง ดังการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับคำสอน ยุพา กันทา ได้พูดถึงการปฏิบัติของครูบาอภิชาตวาทที่ตั้งอยู่ในพรหมวิหาร และสอนให้ตนตั้งอยู่ในความเมตตา ผลของการยึดคำสั่งสอนของครูบาอภิชาตวาทดังกล่าวทำให้ตนมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อยู่ตลอด ทั้งนี้ หลักอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ เป็นหัวใจสำคัญของหลักการที่ครูบาอภิชาตวาทได้ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งหลักการของปาฏิหาริย์ ๓ เสมือนเครื่องมือมุ่งใจสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของความศรัทธาเข้าสู่วิถีทางพระพุทธศาสนา หลักการดังกล่าวเสมือนมีความสอดคล้องไปในตัวกับการเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนาของครูบาอภิชาตวาท

๒. หลักประโยชน์ ๓^{๑๓๔} เป็นหลักการที่สำคัญพระพุทธเจ้าได้ทรงยึดเป็นการสอนว่าด้วยเรื่องของความจริงที่เป็นประโยชน์ ที่สามารถแก้ทุกข์แล้วนำไปสู่จุดหมายได้หรือหลักการปฏิบัติที่นำไปสู่เป้าหมายได้ หลักการดังกล่าวเมื่อเทียบเคียงเข้ากับการปฏิบัติตนของครูบาอภิชาตวาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะเห็นถึงการทำงานของหลักประโยชน์ ๓ ที่มีอยู่ในการทำงานของท่านที่พยายามจะชี้ให้เห็นจุดมุ่งหมายสำคัญ ที่แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ท่านกำลังทำอยู่เป็นสิ่งที่กำลังสร้างประโยชน์เพื่อพหุชนผู้ติดตามได้เข้าสู่วิถีทางแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งทฤษฎีนี้มีกัตตะ ประโยชน์ในปัจจุบัน การสร้างประโยชน์ในปัจจุบันของครูบาอภิชาตวาท คือ การสงเคราะห์การดำเนินชีวิตในสังคมซึ่งมาจากปัจจัยภายนอกวัตถุที่จับต้องได้ผ่านการสร้างสาธารณะประโยชน์ การได้พึ่งสาธารณะประโยชน์ของประชาชนคือประโยชน์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งในพระพุทธศาสนาก็สอน ว่าเป็นจุดหมายประการหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หรือการปฏิบัติตามธรรมในพระพุทธศาสนา สัมปรายิกัตตะ คือประโยชน์เบื้องต้นหรือจุดมุ่งหมายในเบื้องต้นที่พ้นจากเรื่องปัจจัยสิ่งแวดล้อมภายนอก คำว่าเบื้องต้นหมายถึงสิ่งที่เลิกลีกพ้นจากปัจจัยภายนอกเข้ามาในจิตใจ ซึ่งจิตใจดัง

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ขวัญชีวัน บัวแดง, อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๗ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๓๒} ที.สี. (ไทย), ๙/๔๘๒/๒๑๔.

^{๑๓๓} ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๔๘๕/๒๑๕.

^{๑๓๔} ขว. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓ ; ๗๕๕/๓๘๙.

กล่าวคือเรื่องคุณธรรมที่เกิดขึ้นข้างใน ผลของการกระทำที่ครูบาอริชัยชาวปีได้กระทำให้สังคมเป็นเครื่องที่บ่งบอกถึงสิ่งที่ออกมาจากข้างในคือหลักแห่งคุณธรรมที่กำลังประกันชีวิตในเบื้องต้นคือความสุขของมวลชน อย่างไรก็ตามการพยายามสร้างคนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมของครูบาอริชัยชาวปีเป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องต้นในหน้าคือความสุข พ่อศรีนวล วงศ์ษา^{๑๓๕} กล่าวถึงคำสอนครูบาอริชัยชาวปีว่า “หื้อหมั่นกัน หมั่นตาน อักขาศีลจะได้ขึ้นสวรรค์เน้อ” คำสอนที่แฝงด้วยนัยยะแห่งคำว่าคติที่ดีย่อมที่จะนำไปสู่ในทางที่ดี คือประโยชน์ในเบื้องต้นความสุขที่พึงจะได้รับเสมือนเป็นหลักประกันชีวิตว่าเบื้องต้นคือความสุขความร่มเย็น สัมปรายิกัตถะได้เป็นหลักการที่สำคัญที่ครูบาอริชัยชาวปีได้ยึดมาเป็นหลักในการปฏิบัติและสอนให้กับผู้คนอยู่เสมอ

หลักประโยชน์ ๓ ข้อสุดท้ายคือ ปรมัตถะ คือประโยชน์อย่างสูงสุดหรือนิพพาน เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา หลักปรมัตถะกับครูบาอริชัยชาวปีในการเน้นการพัฒนาเชิงวัตถุดูเหมือนจะเป็นเรื่องขัดแย้งและไปคนละทิศละทางระหว่างนิพพานกับวัตถุ อย่างไรก็ตามมุมมองคำว่าปรมัตถะของครูบาอริชัยชาวปีกับการทำความเข้าใจให้กับพหุชนในชนชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีต่อระดับความเข้าใจในทางพระพุทธศาสนาเสมือนจะเป็นเรื่องง่ายต่อการสร้างความเข้าใจ โดยผ่านทาง การสร้างศาสนสถานที่มีคติความเชื่อเรื่องจุดมุ่งหมายสูงสุดที่แฝงไว้ นิพพานกับความเชื่อของคนเมืองที่เสมือนเป็นเวียงแก้วได้กลายเป็นแรงดึงดูดให้พหุชนผู้ติดตามครูบาอริชัยชาวปี ได้หันมาสู่วิถีทางบุญโดยการให้ทาน รักษาศีลและภาวนาเพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุด ซึ่งพ่ออินปัน มาเรือน^{๑๓๖} ได้อ้างถึงครูบาอริชัยชาวปีได้จบการเรียนรู้แบบปรมัตถ์แตกฉานในพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตามการเรียนดังกล่าวได้แสดงถึงการยึดหลักปรมัตถะที่ต้องการจะเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาของครูบาอริชัยชาวปี เพื่อหลักการที่ถูกต้องสู่การเอื้อประโยชน์สร้างคนให้เข้าสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดเช่นกัน ทั้งนี้การเข้าถึงหลักปรมัตถะได้สร้างจุดยืนทางสังคมในฐานะผู้ครองผ้าขาวที่มีความอิสระภาพจากการปกครองสงฆ์ให้กับครูบาอริชัยชาวปี ไม่ได้ยึดติดกับรูปแบบสงฆ์แต่มุ่งเน้นประโยชน์เพื่อส่วนรวมเป็นหลักเพื่อนำพาผู้คนเข้าสู่วิถีแห่งพุทธ การหลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการทำให้ครูบาอริชัยชาวปีสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กับผู้คนต่างศาสนาได้ง่ายขึ้น

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พ่อศรีนวล วงศ์ษา, บ้านผาหนาม ตำบลป่าไผ่ อำเภอสี จังหวัดลำพูน, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ พ่ออินปัน มาเรือน, บ้านผาหนาม ตำบลป่าไผ่ อำเภอสี จังหวัดลำพูน, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๔.๓ รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาภิชัยขาวปี

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาภิชัยขาวปี ได้มีรูปแบบที่มีความแตกต่างและมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว เนื่องด้วยการดำรงผ้าขาวในท่ามกลางกระแสความขัดแย้งทางสงฆ์ระหว่างอิทธิทางศาสนาจารีตใหม่กับจารีตเดิม ทำให้รูปแบบการเผยแผ่เกิดความแตกต่างไปจากผู้นำทางศาสนาในทั่วไป กอปรกับการได้รับแนวคิดรูปแบบจากครูบาศรีวิชัยเป็นการผลิตซ้ำทางรูปแบบการเผยแผ่และความเป็นเฉพาะตัวของครูบาภิชัยขาวปี ซึ่งรูปแบบดังกล่าวผู้วิจัยได้จำแนกออก ๓ รูปแบบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การจาริก การเขียนหนังสือและคัมภีร์ การสร้างศาสนสถานและสาธารณประโยชน์

พรศิลป์ รัตนชูเดช^{๑๓๗} ได้มองว่าการจาริกเป็นลักษณะรูปแบบของการเผยแผ่ของครูบาภิชัยขาวปี รูปแบบการจาริกของครูบาภิชัยขาวปีมีความแตกต่างจากการเดินธุดงค์ ลักษณะการจาริกดังกล่าวเป็นการจาริกเพื่อประโยชน์ของปวงชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับปฐมพุทธภาสิตแห่งการประกาศพระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ โดยมองไปที่ประโยชน์สุขของปวงชนเป็นหลัก ขวัญชีวัน บัวแดง^{๑๓๘} ได้มองว่าการจาริกไปตามสถานที่ทุรกันดารของครูบาภิชัยขาวปีดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้คนชายขอบได้มีโอกาสสัมผัสพระพุทธศาสนาและมีที่พึ่งทางจิตใจ ในการจาริกดังกล่าวเสมือนเป็นการเข้าถึงประชาชนในระดับชนชั้นรากหญ้าชายขอบเพื่อเยี่ยมเยียนไถ่ถามสารทุกข์ที่เกิเกิดขึ้นและเปิดพื้นที่ให้ผู้คนสามารถเข้าถึงบุคคลในระดับผู้นำทางจิตวิญญาณได้ง่ายยิ่งขึ้น โดยสถานะความเลื่อมล้ำทางสังคมดังกล่าว การกระทำของครูบาภิชัยขาวปีได้เป็นสื่อกลางแห่งการการช่วยเหลือ ในทางกลับกันผลแห่งการช่วยเหลือดังกล่าวได้เกิดลักษณะแห่งการเปลี่ยนผ่านทางศาสนาด้วยรูปการจาริก ดังกรณีของหมู่บ้านในอำเภอแม่สะเรียงที่ติดตามครูบาภิชัยขาวปีมาที่อยู่ถิ่นฐานบริเวณวัดพระพุทธบาทผาหนาม ทว่ารูปแบบการจาริกดังกล่าวเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในการเข้าถึงผู้คนต่างศาสนา ชชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในบริเวณที่พระพุทธศาสนายังไม่มีการเข้าถึง

กรณีการเผยแผ่เชิงรุกดังกล่าว การยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือของครูบาและผลของการยอมรับของชาวกะเหรี่ยงที่มีต่อครูบาภิชัยขาวปี เสมือนการเผยแผ่เชิงรับไปในตัวกล่าวคือชาวกะเหรี่ยงได้ติดตามครูบาและครูบาได้ส่งเสริมการรักษาศีล ๕ เช่น การงดเว้นเนื้อสัตว์ หันมากินเจ เป็นต้นเป็นแนวทางในการปฏิบัติ การเผยแผ่เชิงรุกและรับที่มีต่อชาวกะเหรี่ยง ดังกล่าวสอดคล้อง

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๓๐ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ขวัญชีวัน บัวแดง, อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๗ ตุลาคม ๒๕๕๙.

หลักปาฏิหาริย์ ^{๑๓๙} การสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ ๑) อิทธิปาฏิหาริย์ ๒) อาเทศนาปาฏิหาริย์ ๓) อนุศาสนีปาฏิหาริย์ การแสดงปาฏิหาริย์ ๓ เป็นกระบวนการสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้กับบุคคลในระดับต่างๆ โดยเฉพาะอนุศาสนีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ทางคำสอนที่สามารถนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติได้ผลจริงอย่างอัศจรรย์ เกิดการรู้แจ้งด้วยปัญญา ทางกลับกันรูปแบบการสั่งสอนของพระพุทธศาสนาได้เป็นเครื่องยืนยันเป็นกรอบในการเผยแผ่ของครูบาอริยชาวปีไม้ได้อยู่เหนือวิสัย

การเขียนหนังสือและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นอีกหนึ่งรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอริยชาวปีไม้ที่บ่งถึงความอุดมไปด้วยปัญญาทางพระพุทธศาสนา พระประกอบบุญ สิริธาดา ^{๑๔๐} ได้ตั้งข้อสังเกตถึงการเรียนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนาของครูบาอริยชาวปีไม้ได้เรียนรู้มาจากสำนักของครูบาศรีวิชัยเพียงแต่อย่างเดียว การเรียนคัมภีร์มีความเป็นไปได้ถึงการเดินทางไปศึกษาที่สำนักพระปริยัติธรรมวัดฝายหิน ซึ่งเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่มีขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในล้านนา เป็นแหล่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และหลักสูตรการเรียนรู้ดังกล่าวได้มีความสอดคล้องกับครูบาอริยชาวปีไม้ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล พ่ออินปัน มาเรื่อน ^{๑๔๑} พูดถึงครูบาอริยชาวปีไม้ ได้เรียนจบปรมาตธรรมสทามรรค ประเด็นดังกล่าวได้ตรงกับพระประกอบบุญ สิริธาดา ได้สันนิษฐานว่าคัมภีร์สทามรรคแปด เป็นหลักสูตรที่ครูบาอริยชาวปีไม้ได้ร่ำเรียนมา ในงานเขียนของ ลานนาสีโหภิกขุ ได้พูดถึงการจัดการศึกษาของสงฆ์ล้านนาในสำนักพระปริยัติธรรมวัดฝายหินในขณะนั้นเรียกว่า สทามรรคแปด แต่ถึงกระนั้นการตั้งข้อสังเกตการได้รับศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาของครูบาอริยชาวปีไม้ ได้การแสดงถึงความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ส่งผลให้ครูบาอริยชาวปีไม้มีลักษณะที่มีความเป็นเฉพาะตัวในการเขียนคัมภีร์ทางพุทธศาสนาอปรกับความเป็นบุคคลประเภทอนุรักษนิยมทำให้งานเขียนมีความขัดแย้งกับอิทธิพลการศึกษาจากส่วนกลาง อย่างไรก็ตามข้อดีของงานเขียนของท่านได้มีอิทธิพลต่อบุคคลทั้งในพุทธศาสนาและนอกพุทธศาสนาที่ได้ยึดถือเป็นธรรมเนียมการปฏิบัติ โดยยึดงานเขียนและคัมภีร์เป็นสัจจะแทนคำสอนครูบาอริยชาวปีไม้สู่การปฏิบัติที่ยึดธรรมเนียมจารีตสืบกันมา

ว่าการเผยแผ่ด้วยวิธีการเขียนหนังสือ ตำรา การเขียนและคัดลอกคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาลงใบลาน ของครูบาอริยชาวปีไม้ในช่วงปั่นปลายชีวิตและได้อุทิศเวลานั่งเขียนคัมภีร์

^{๑๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, ๒๕๕๖), หน้า ๖.

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ พระประกอบบุญ สิริธาดา, วัดมหายัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ พ่ออินปัน มาเรื่อน, บ้านผาหมาม ตำบลป่าไผ่ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

โบราณอย่างหนักชีวิตหลังจากที่เพลากๆ งานก่อสร้าง ด้วยองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาแม้จะได้ศึกษากับครูบาศรีวิชัยอย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ในข้างต้น ได้สะท้อนถึงองค์ความรู้สำคัญทำให้ครูบารังสรรค์งานเพื่อพระพุทธศาสนา กระทั่งมีผลงานการจารโบราณในลักษณะ "นิทานธรรม" จำนวนมากมาย ได้แก่ นิทานธรรมกัมมัญฐาน ๔๐ นิทานธรรมมรรค ๘ ประการ นอกจากนี้ยังมีหนังสือองค์ศาสนา ๒ ห้อง ปืบสา(สมุดข่อย)ที่มีการอ้างอิงถึงครูบาอภัยขาวปีได้เขียนขึ้นมา อาทิ เรื่องคร่าวเจ้าพ่อราชสัมพันธ์ ตำนานพระยาธรรมมิกราช ตำนานแม่ระมิงค์ ตำราดูพระอาทิตย์และพระจันทร์ เป็นต้น^{๑๔๒} ทั้งนี้การเผยแพร่คำสอนทางศาสนาผ่านการเขียน รจนาและการจารของครูบาอภัยขาวปี ถือเป็นจารีตวัฒนธรรมที่ครูบาอาจารย์ผู้ทรงภูมิความรู้ในล้านนาได้กระทำสืบต่อกันมา ขณะเดียวกันยังเป็นการสืบทอดคำสอนของพระพุทธศาสนาตามความถนัดของครูบาอาจารย์ที่ได้ถ่ายทอดมา ยังเป็นช่องทางให้บุคคลในระดับต่างๆ สามารถเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

อนึ่ง การเผยแพร่ที่แสดงเชิงประจักษ์เป็นรูปธรรมให้กับครูบาอภัยขาวปีคือการสร้างงาน ศาสนสถานและงานสาธารณประโยชน์ แสดงถึงบทบาทสำคัญของครูบาอภัยขาวปีในการทำนุบำรุงศาสนสถานและช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์ในล้านนา ด้วยแนวคิดที่ได้รับการสืบทอดจากครูบาศรีวิชัย สู่การอุทิศตนเพื่องานพัฒนาสังคม ในด้านการก่อสร้างศาสนสถานที่เน้นความแข็งแรง โปร่ง โล่งสบายในการใช้สอยประโยชน์ในทางศาสนา ศิลปะลวดลายที่เน้นความเรียบง่ายพอเหมาะ กับศาสนสถานเป็นจุดเด่นในเชิงโครงสร้างงานก่อสร้างของครูบาท่าน พัฒนาการในการก่อสร้างในยุคแรกๆ จะเน้นในการสร้างศาสนสถานตามสถานที่ต่างๆ ในเขตเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ตากและประเทศพม่า ในยุคต่อมาตั้งแต่ช่วงอายุ ๓๖-๔๒ ปีเป็นต้นมา ได้มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์โดยเฉพาะโรงเรียน ในบั้นปลายชีวิตของท่าน มักมีชาวบ้านและชุมชนในท้องถิ่นนิมนต์ให้ท่านไปเป็นประธาน "นั่งหนัก" เพื่อช่วยเหลือในการสร้างอาคารประเภทสาธารณกุศลมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีอาจารย์คอยงบประมาณจากทางรัฐบาลได้ สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ประกอบด้วย โรงเรียน โรงพยาบาล ที่ว่าการอำเภอ สถานีอนามัย ป้อมตำรวจ ถนน สะพาน บ่อบาดาล อนุสาวรีย์ ฯลฯ นับรวมสิ่งก่อสร้างทั้งศาสนสถานและสาธารณประโยชน์ ที่ครูบาอภัยขาวปีเริ่มตั้งแต่อายุ ๒๔ ถึง ๖๕ ปีจากบันทึกของท่านได้ทั้งสิ้นจำนวน ๑๐๙ แห่ง^{๑๔๓}

^{๑๔๒} เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์, ๓ มินาร่วมรำลึก “ครูบาอภัยขาวปี”: ศาสนทายาทผู้สืบสานแนวทางสายตนบุญ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/notes/1044011385613132/> [๑๒ ต.ค.๒๕๕๙]

^{๑๔๓} เรื่องเดียวกัน.

การสร้างศาสนสถานและสาธารณประโยชน์ เป็นรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงสัญลักษณ์ของครูบาภิชัยขาวปีผ่านการสร้างศาสนสถาน ซึ่งในรูปแบบการสร้างเชิงสัญลักษณ์ได้มีการแผ่ขยายของการสร้างศาสนสถานบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาเพื่อเข้าพระพุทธรูป โดยผ่านการเล่าเรื่องราวทางศาสนสถานเขตพุทธาวาส สังเกตช่วงแรกครูบาภิชัยขาวปีจะเน้นหนักการสร้างศาสนสถานบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามตำนานพื้นบ้าน การสร้างพื้นที่ทับซ้อนเสมือนการผลิตซ้ำบนฐานที่ตั้งตำนานทางพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นขึ้นมา การให้คำกับของใหม่ได้กลายเป็นแรงกระตุ้นความศรัทธาคนท้องถิ่นขึ้นมา นอกจากการสร้างในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์การรับนิมนต์ไปสร้างยังศาสนสถานต่างๆ ยังเป็นประกาศถึงขอบเขตการแผ่ของพระพุทธศาสนาในสถานที่ต่างๆ ผ่านสัญลักษณ์ทางศาสนสถานและสิ่งหนึ่งที่สร้างความแตกต่างจากผู้นำทางพุทธศาสนาอื่นๆ คือ การช่วยเหลือสังคมของครูบาภิชัยขาวปี โดยการสร้างสาธารณประโยชน์ในด้านต่างๆ สะท้อนถึงแต่ละพื้นที่เกิดการยอมรับบทบาทของครูบาภิชัยขาวปีมากขึ้น การขยายขอบเขตการสงเคราะห์สังคมได้เป็นกิจกรรมหลักของท่าน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการสร้างที่ไม่จำกัดเฉพาะเขตพื้นที่พุทธและจำเพาะของพุทธ ทำให้ครูบาภิชัยขาวปีเสมือนผู้บันดาลอำนวยสิ่งต่างๆ แต่ถ้ามองลึกเข้าไปอีก รูปแบบการเผยแผ่ของครูบาภิชัยขาวปีดังกล่าวได้กลายเป็นการแทรกซึมและเกิดการซึมซับความเป็นพุทธศาสนาเข้าไปในตัวของผู้รับ ซึ่งเป็นวิธีที่แสดงถึงการได้รับอะไรจากพุทธศาสนาและพุทธศาสนาได้มอบประโยชน์อะไรให้กับสังคม โดยมีครูบาภิชัยขาวปีเป็นตัวแทนสื่อกลางแห่งการเชื่อมพระพุทธศาสนากับสังคมโดยเฉพาะผู้คนแต่ละชาติพันธุ์ต่างๆ และต่างศาสนา

๔.๔ วิธีการเผยแผ่ของครูบาภิชัยขาวปี

จากรูปแบบของการเผยแผ่จะพบเห็นถึงลักษณะเด่นในตัวของครูบาภิชัยขาวปีที่มีรูปแบบเป็นลักษณะเฉพาะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ รูปแบบของการจาริก รูปแบบของการเขียนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและรูปแบบการสร้างศาสนสถานสาธารณประโยชน์ ซึ่งในความเป็นรูปแบบจะพบเห็นถึงวิธีการและกระบวนการสร้างความศรัทธาของผู้คนให้เกิดความเชื่อมั่น น้อมเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา กระทั่งคนต่างศาสนาและไม่รู้จักศาสนาสามารถเข้ามาสู่ร่องรอยแห่งพระพุทธศาสนา ในวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาภิชัยขาวปีดังกล่าวถ้าศึกษาชีวประวัติในแต่ละฉบับจะพบว่า ครูบาภิชัยขาวปีได้มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาในการทำกิจกรรมเพื่อพุทธศาสนาและสังคมตั้งแต่อายุ ๒๔ จนถึงมรณภาพ อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวไปในแต่ละพื้นที่ จะมีผู้คนติดตามไปมีทั้งนักบวช คหบดี ช่าง พ่อค้าและแม่ค้า เป็นขบวนในการ

เคลื่อนไหวดังกล่าว แม่ยุพา ภัฏจนวงศ์^{๑๔๔} ลูกพ่อค้าผู้ติดตามครุบาอภัยชัยชาวปีได้เล่าว่า ในสมัยที่ตนเป็นเด็กเล็ก เมื่อครุบาจะออกเดินทางไปสร้างมีผู้คนหลายพวกเป็นต้นว่าพระภิกษุสงฆ์ ช่างพ่อค้าแม่ค้า ติดตามกันไปเป็นขบวนและครุบาได้สอนถึงการช่วยเหลือจนเจอกันในระหว่างทาง จากกรณีดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาที่มอบให้ครุบาอภัยชัยชาวปี วิธีการสำคัญที่ทำให้เกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏคือ การสอนผ่านการเทศน์และผ่านงานก่อสร้าง

การสอนผ่านการเทศน์เป็นวิธีการสำคัญของครุบาอภัยชัยชาวปีในการสร้างความเข้าใจในคำสอนทางพระพุทธศาสนา วิธีการดังกล่าวเป็นแนวทางที่พระพุทธเจ้าได้ใช้แสดงธรรม^{๑๔๕} (เทศน์) และทรงแนะนำสั่งสอน^{๑๔๖} จากการศึกษางานเขียนยังพบว่านอกจากการรับนิมนต์ไปนั่งหนักการก่อสร้างครุบาจะใช้เวลาตอนกลางคืนเทศน์สั่งสอนประชาชนผู้มาทำบุญ ซึ่งสอดคล้องกับการให้ข้อมูลภาคเอกสารของ อนุ เนินหาด ว่ามีการสั่งสอนโดยการเทศน์ในตอนกลางคืน โดยที่ครุบาจะเน้นการสอนหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานง่ายต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะเรื่องศีล ๕ อันเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่ครุบาอภัยชัยชาวปีจะเน้นสอนให้ผู้ตั้งอยู่ในหลักธรรมและสามารถดำรงชีวิตบนทางขนานกล่าวคือชีวิตทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป ซึ่งในงานเขียนของท่านจะมีการเน้นในเรื่องศีลดังกล่าวอยู่เสมอเพราะเอื้อต่อการดำรงชีวิตได้ง่ายมากขึ้นมากกว่าการจะไปรักษาศีล ๘ ในงานศาสนาสองห้องก็ได้บ่งถึงศีล ๕ เหมาะสมกับขรราวาสทั่วไป และการสอนระเบียบการปฏิบัติตามจารีตดั้งเดิม ทำให้ผู้คนบางส่วนที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงจากอำนาจรัฐบาลกลางไม่ได้หันมายึดครุบาอภัยชัยชาวปีเป็นหลักสะท้อนถึงการยึดมั่นในจารีตเดิมล้าหนา ในมิติอีกด้านหนึ่งครุบาอภัยชัยชาวปีได้เป็นตัวสะท้อนถึงอำนาจทางสังคมที่มีมวลชนนับถือในการเคลื่อนไหวทำกิจกรรมต่างๆ ในสังคมซึ่งอำนาจทางสังคมที่ได้รับเกิดจากการที่ครุบาอภัยชัยชาวปีได้ยึดเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นที่ตั้งและในมุมมองของผู้คนส่วนใหญ่ในล้านนามีพื้นฐานความเป็นพุทธ ทำให้ครุบาอภัยชัยชาวปีง่ายต่อการเผยแพร่ด้วยการสั่งสอนอบรมด้วยการเทศนา

ทั้งนั้น การสร้างพื้นที่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของครุบาอภัยชัยชาวปีได้เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้คนเกิดความศรัทธาได้ง่ายมากขึ้น อาจเนื่องด้วยเป็นภาพลักษณ์ที่มีการจับต้องได้และทรงคุณค่าต่อการพบเห็น ความเชื่อเรื่องผู้มีบุญบารมีหรือ ต้นบุญ ทำให้ครุบาอภัยชัยชาวปีเกิดการยอมรับทางสังคม เกิดมวลชนในการติดตามมากยิ่งขึ้นและการเดินทางไปสร้างศาสนสถานในแต่ละถิ่นจะมีผู้คนหลังไหลกันมาทำบุญ การช่วยเหลือผ่านการรับนิมนต์ไปในสถานที่ทางไกลความเจริญทำ

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ แม่ยุพา ภัฏจนวงศ์, บ้านผาหมาม ตำบลป่าไผ่ อำเภอสี จังหวัดลำพูน, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐/๒๗.

^{๑๔๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๐๑/๔๓๔.

ให้บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงสัญลักษณ์มีการขยายเป็นวงกว้างมากยิ่งขึ้น นอกจากศาสนสถานอันเป็นสัญลักษณ์ ผู้คนในถิ่นห่างไกลความเจริญต่างมองถึงการให้ความสำคัญการเอาใจใส่ของครูบาภิชัยขาวปีที่มีต่อเขา ในทางกลับกันเป็นการเชื่อมโยงระหว่างตัวพุทธศาสนาสู่ตัวสังคมเสมือนการสร้างเครือข่ายชาวพุทธของขบวนการครูบาภิชัยขาวปี ซึ่งงานเอกสารของ ขวัญชีวัน บัวแดง ได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ดังกล่าวคือ มีการโยกย้ายถิ่นฐานมาขออาศัยอยู่กับครูบาภิชัยขาวปีและการเดินทางจากต่างจังหวัดเข้ามาช่วยครูบาในการก่อสร้าง ซึ่งจะไปสอดคล้องกับระบบหัววัดซึ่งเป็นจารีตเดิมล้านนา

ทั้งนี้ จะเห็นถึงวิธีการเชื่อมโยงเครือข่ายของสังคมพุทธศาสนาที่มีการแผ่ขยายขึ้นในแถบภาคเหนือตอนบนของขบวนการครูบาภิชัยขาวปี จากการนิมนต์เดินทางไปนั่งหนัก เทศนาสั่งสอนและการสร้างศาสนสถานงานสาธารณประโยชน์ให้กับสังคม ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งสถานะภาพของครูบาภิชัยขาวปีกับการสร้างเครือข่ายทางพระพุทธศาสนาผ่านวิธีการดังกล่าว ทำให้ขบวนการมีความมั่นคง กระทั่งรัฐบาลองค์กรสงฆ์ต่างให้การต่างยอมรับโดยการมอบรางวัลให้เป็นประจักษ์ ซึ่งเมื่อย้อนดูรัฐฐานะและคณะสงฆ์จากส่วนกลางได้มีความขัดแย้งกับการเคลื่อนไหวทางสังคมของครูบาภิชัยขาวปี โฉนเบื่องปลายต่างยอมรับความชอบธรรมของครูบาภิชัยขาวปี

๔.๕ วิเคราะห์คุณค่าของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาภิชัยขาวปี

๔.๓.๑ คุณค่าที่เกิดแก่บุคคล

การยึดหลักการทางพระพุทธศาสนา กอปรกับการได้รับการสืบทอดแนวคิดจากครูบาศรีวิชัยทำให้ครูบาภิชัยขาวปีเกิดแรงผลักดันทำงานเพื่อส่วนรวมเป็นใหญ่ คุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคลได้สร้างมูลค่าทางจิตใจให้เพิ่มขึ้น สังเกตได้จากการรับนิมนต์ไปสร้างศาสนสถานตามสถานที่ต่างๆ สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าในตัวบุคคลคือ นอกเหนือประโยชน์จากการได้สิ่งก่อสร้างจากครูบาภิชัยขาวปีสิ่งก่อสร้างทางศาสนาได้ทำให้เกิดพื้นที่ทางศาสนาในการทำความดีให้กับตัวบุคคล มีพื้นที่ในการสวดภาวนาในสิ่งที่ผิดโดยผ่านการปฏิบัติตนใหม่ถือศีล ๕ ศีล ๘ หรือเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายกระดับจิตของตนเอง ในอีกมุมหนึ่งเสมือนเป็นการให้โอกาสคนให้การกลับตัว ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นทำให้การเกิดความเชื่อมั่นในตัวบุคคลในการดำรงชีวิตโดยยึดต้นแบบจากครูบาภิชัยขาวปี และมีแนวโน้มคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พระประกอบบุญ สิริยาโณ^{๑๔๗} ได้ยืนยันถึงลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของครูบาภิชัยขาวปี คือการสร้างคนและการให้โอกาสคนในทุกๆระดับ ทว่า

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ พระประกอบบุญ สิริยาโณ, วัดมหารวัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ลักษณะดังกล่าวยังเปิดโอกาสให้คนสามารถเข้าถึงเพื่อขอความช่วยเหลือ และสิ่งได้รับการตอบสนองจากครูปาทำให้ตัวบุคคลรู้สึกการมีพื้นที่สบายใจและเชื่อมั่นลักษณะนี้คือคุณค่าที่เกิดกับตัวบุคคล

๔.๓.๒ คุณค่าที่เกิดแก่ครอบครัว

คุณค่าที่เกิดแก่ครอบครัวในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูปาภิชัยขาวปี จากการเทศน์สอนที่เน้นในเรื่องศีล ๕ ของครูปาภิชัยขาวปี จุดประสงค์หนึ่งเพื่อที่จะสร้างครอบครัวแห่งศีลธรรมที่สามารถดำเนินชีวิตอย่างปกติอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ยุพา กัญจนวงศ์ หนึ่งในครอบครัวที่ย้ายถิ่นฐานจากบ้านดงฤาษี อำเภอบ้านไธสงมาอยู่กับครูปาภิชัยขาวปี ซึ่งท่านได้จัดสรรที่ดินที่อยู่อาศัยในบริเวณรอบวัดพระพุทธบาทผาหนาม การเอื้อเฟื้อของครูปาภิชัยขาวปีไม่มีการจำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะของคนเมืองเท่านั้น การให้ชนเผ่ากะเหรี่ยงติดตามมาและย้ายถิ่นฐานอพยพจากหมู่บ้านในอำเภอจอมทองมาตั้งถิ่นฐานรอบบริเวณวัดพระพุทธบาทผาหนาม เป็นสิ่งที่สะท้อนผลประโยชน์ที่ได้รับของครอบครัวที่ย้ายติดตามครูปาภิชัยขาวปีมา เพราะโดนถึงติดตามมา ถ้ามองในองค์รวมของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูปาภิชัยขาวปี การเยี่ยมเยียน การเข้าถึงผู้คนในเขตทุรกันดาร บริเวณชายขอบได้แสดงถึงการลดบทบาทในฐานะผู้นำทางศาสนาเข้าไปช่วยเหลือและตอบสนองความต้องการในเรื่องสภาพความเป็นอยู่ในสิ่งที่เหนือธรรมชาติและเรื่องต่างๆ ทำให้บางครอบครัวย้ายติดตามมาตั้งถิ่นฐานและรับเอาจารีตใหม่ เสมือนครูปาภิชัยขาวปีคือเครื่องประกันคุณภาพชีวิตที่ดี นอกจากนั้นการเคลื่อนไหวในการจาริกไปก่อสร้างยังสถานที่ต่างๆ จะมีครอบครัวพ่อค้า แม่ค้าและครอบครัวที่มีการแสดงติดตามครูปาภิชัยขาวปีไป เสมือนเป็นขบวนการใหญ่ที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ นอกจากจะเห็นถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้น แต่คุณค่าที่ทางครอบครัวได้รับคือการซึมซับวิถีทางแห่งศีลธรรมจากการติดตามครูปาภิชัยขาวปี สู่การใช้ชีวิตเพื่อยกระดับระบบครอบครัวให้มีศีลธรรมและพัฒนาครอบครัวภายใต้กรอบบรรทัดฐานของสังคม

๔.๓.๓ คุณค่าที่เกิดแก่สังคม

การสร้างประโยชน์ให้เกิดกับสังคมของครูปาภิชัยขาวปีได้กลายเป็นภารกิจหรือกิจที่ควรทำให้แก่สังคมส่วนรวมกระทั่งศาสนาในสังคมล้านนาตั้งแต่เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน สุโขทัย ตากและรัฐกะเหรี่ยงในสหภาพเมียนมาประกอบด้วยเมืองมะละติ เมียวติและเมืองกุกกิก การสร้างประโยชน์ให้กับสังคมของครูปาภิชัยขาวปีได้มีการแผ่ขยายอย่างเป็นวงกว้าง และการทลายความเป็นเชื้อชาติ ศาสนาและชาติพันธุ์เพื่อเข้าไปช่วยเหลือผ่านทางการสร้างศาสนสถานและสาธารณประโยชน์เป็นลักษณะเฉพาะตัวของครูปาภิชัยขาวปี ในสังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความเป็นสากลทางด้านภาษาของท่าน ซึ่งสังเกตได้จากตราประจำตัวของครูปาภิชัยขาวปีที่มีทั้งตัวอักษรล้านนา พม่า อังกฤษ ไทยใหญ่และกะเหรี่ยง สิ่งดังกล่าวได้แสดงถึงอิทธิพลของครูปา

อภิชาตวาทที่ครอบคลุมเสมือนเป็นศูนย์รวมชาติพันธุ์ที่ให้ความศรัทธาและเกิดการยอมรับผ่านการได้รับการช่วยเหลืออันเป็นประโยชน์ เมื่อสังคมต่างได้รับประโยชน์จากการให้ของครูบาอภิชาตวาทปี คุณค่าทางสังคมก็บังเกิดขึ้น ขวัญชีวัน บัวแดง^{๑๔๘} ได้พูดถึงคุณค่าทางสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อครูบาอภิชาตวาทปีได้สร้างศาสนสถานสาธารณประโยชน์และเกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในขณะร่วมกันสร้างสิ่งดังกล่าวให้สำเร็จเกิดการหวงแหนช่วยกันรักษา ทั้งนี้สิ่งดังกล่าวได้สื่อถึงการเปิดโอกาสให้ผู้คนต่างระดับตั้งแต่จนถึงรวบรวมนำมาซึ่งสิ่งสำคัญด้วยความเสมอภาคกัน นอกจากนั้นจะเห็นถึงการโอนถ่ายการรักษาศาสนสถานซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสู่รุ่นต่อรุ่น การพยายามที่จะรักษาได้แสดงถึงสัญญาที่มีแก่ด้วยคุณค่าที่พึงจะรักษา ทั้งนี้ในมิติของการสร้างศาสนสถานและสาธารณประโยชน์ยังแสดงถึงความสามัคคี การมีส่วนร่วมในชุมชนและสังคม การให้ค่ากับสิ่งที่ได้สร้างขึ้น ได้เป็นสิ่งรับรองความดีที่สังคมได้กำหนดไว้ และยังเป็นการแสดงถึงผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอภิชาตวาทปี

๔.๓.๔ คุณค่าที่เกิดแก่ศาสนา

คุณค่าอันเกิดจากงานเผยแผ่ของครูบาอภิชาตวาทปี ทั้งการเผยแผ่ด้วยรูปแบบของงานเขียนและการสร้างศาสนสถาน ได้เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อพระพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อม ในนิสัยความเป็นนักบันทึกเรื่องราวของครูบาในการทำประโยชน์ให้กับสังคมและโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา เป็นบทสะท้อนถึงการเคลื่อนไหวที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ในการศึกษาภาคเอกสารจะพบว่าตั้งแต่ช่วงเวลาแห่งการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ๖๔ ปี กับ ๑๐๕ แห่ง ได้แสดงถึงการอุทิศชีวิตมอบให้กับการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาและปรากฏผลงานเป็นเชิงประจักษ์รับรองการทำงาน ซึ่งคุณค่าบทบาทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอภิชาตวาทปี ผู้วิจัยได้สรุป

๑. คุณค่าของศาสนสถานครูบาอภิชาตวาทปีที่สร้างขึ้นได้เกิดมูลค่าเพิ่มเชิงเศรษฐกิจศาสนสถานหรือวัดสามารถที่จะหล่อเลี้ยงและยืนหยัดด้วยตนเองได้

๒. คุณค่าของศาสนสถานได้เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่ยึดเหนี่ยวที่พึ่งและการตอบสนองความต้องการทางจิตใจในเชิงสัญลักษณ์ รูปแบบของบุคลาธิษฐานสัญญาแทนพระพุทธเจ้า

๓. คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของงานช่างครูบาอภิชาตวาทปีตามศาสนสถานต่างๆ ได้กลายเป็นต้นแบบต่อการศึกษาทางด้านโครงสร้างยุคโบราณ

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.ขวัญชีวัน บัวแดง, อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๗ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๔. คุณค่างานเขียนของครูบาอริชัยชาวปี ในเชิงวิชาการเป็นเอกสารชั้นต้นในการอ้างอิง งานเขียนและงานวิจัย และงานเขียนยังทรงอิทธิพลต่อกลุ่มผู้มีความศรัทธามีการยึดถือแนวทางการปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

๕. การเคลื่อนไหวของครูบาอริชัยชาวปี ทำให้ผู้ไม่มีศาสนาและศาสนิกอื่นเข้ามาสู่พระพุทธศาสนาและได้ยึดแนวทางการปฏิบัติตามครูบาอริชัยชาวปี โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยงโปว์ในปัจจุบันก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่

จากบทวิเคราะห์ของคุณค่าการเผยแผ่ทางด้านศาสนาและผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้น ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทการทำงานของบุคคลในฐานะผู้นำทางศาสนากับชุมชนในมิติทางพระพุทธศาสนา และยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ในสังคมส่วนรวมระหว่างพระสงฆ์กับสังคมคลุหัตถ์ตามแนวคิดบทบาทของพระราชาภุมณี (ประยูรธ ปยุตโต)^{๑๔๙} อนึ่งกรอบการทำงานทางพระพุทธศาสนาของครูบาอริชัยชาวปีนอกจากนำพาคนให้อยู่ในวิถีทางพื้นฐานทางสังคมพุทธศาสนาแล้ว จุดประสงค์การนำพาคนบรรลุเป้าสูงสุดคือ การเข้าถึงกองศีลกองธรรมพุทธะ^{๑๕๐} ในทางพระพุทธศาสนาคือการเข้าถึงธรรมซึ่งเป็นผลสัมฤทธิ์เกิดกับพระพุทธศาสนาโดยตรง

^{๑๔๙} อ้างแล้ว.

^{๑๕๐} ไมตรี ภาววัง พร้อมคณะ, เล่าขานตำนานธรรม ฉบับครูบาเจ้าอริชัยชาวปี, หน้า ๓๔.